

خط لوله صلح، فرصت‌ها و چالش‌ها

سرانجام مذاکرات پرفراز و نشیب خط لوله انتقال گاز ایران به هند و پاکستان موسوم به "خط لوله صلح" به پایان رسید و بیانیه همکاری ایران و پاکستان در حوزه گاز در تاریخ ۱۳۸۸/۳/۳ امضا شد. هم‌زمان با انتشار بیانیه مذکور، قرارداد مربوط به این پروژه نیز در تاریخ یادشده بین مدیران عامل شرکت ملی صادرات گاز ایران و شرکت سیستم‌های خطوط لوله بین ایالتی پاکستان در تهران امضاء گردید. براساس این قرارداد که از سال ۲۰۱۴ یعنی ۴/۵ سال دیگر اجرایی می‌گردد، روزانه ۲۱/۵ میلیون متر مکعب گاز در مرز ایران و پاکستان تحویل این کشور خواهد شد. علت تأخیر در امضای این قرارداد را می‌توان در مسائلی نظیر اختلافات هند و پاکستان و تشدید تنش‌های سیاسی میان این دو کشور، فشار آمریکا بر هند به منظور محدود کردن صادرات انرژی از ایران و مسأله قیمت گاز جستجو نمود. در عین حال اجرایی شدن این پروژه عظیم، نقش جمهوری اسلامی ایران را در بازار انرژی جهانی برجسته خواهد نمود و زمینه را برای همگرایی منطقه‌ای در جنوب آسیا فراهم خواهد ساخت. نوشتار حاضر ابعاد این طرح را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده است:

سابقه طرح

که از گاز به عنوان سوخت موتور استفاده می‌کند و تا چند سال آینده با افت شدید در این زمینه مواجه خواهد شد. هند نیز روزانه به ۱۷۰ میلیون متر مکعب گاز نیاز دارد که ۸۰ میلیون متر مکعب آن را تولید می‌کند و نیازمند واردات ۹۰ میلیون متر مکعب گاز در روز می‌باشد. این کشور پنجمین مصرف‌کننده بزرگ انرژی و ششمین واردکننده بزرگ نفت دنیا محسوب می‌شود. این در حالی است که جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن ۸۱۲ میلیارد متر مکعب ذخایر گاز طبیعی، مقام دوم جهان را به خود اختصاص داده و به دلیل واقع شدن در یک منطقه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک، تلاش می‌کند به عنوان یک بازار منطقه‌ای در سطح جهان ظاهر شود.

از زمان کشف منابع عظیم گاز طبیعی در میدان گازی پارس جنوبی در سال ۱۹۸۸، موضوع صادرات گاز ایران به جنوب آسیا به ویژه به کشورهای هند و پاکستان مطرح گردید. کشورهایی که منابع انرژی محدودی دارند و تقاضای آنها برای این ماده حیاتی رو به افزایش می‌باشد. پاکستان با جمعیتی بیش از ۱۶۰ میلیون نفر، اکنون با افزایش تقاضای انرژی تا ۸ درصد در سال روبه رو است. بیشترین ذخائر انرژی این کشور و ۵۰ درصد از سبد مصرف انرژی اسلام آباد را گاز تشکیل می‌دهد. پاکستان بعد از آرژانتین و برزیل سومین کشور دنیا است

میدان گازی پارس جنوبی بر روی خط مرزی مشترک ایران و قطر در خلیج فارس قرار دارد و یکی از منابع اصلی تأمین انرژی کشور به شمار می‌آید که عدم بهره برداری از ذخائر آن به زیان جمهوری اسلامی ایران و به نفع کشور قطر تمام خواهد شد. ذخیره گازی پارس جنوبی حدود ۷/۳ درصد کل ذخایر گازی جهان را تشکیل می‌دهد.

در سال ۱۹۹۵، ایران و پاکستان موافقتنامه اولیه برای احداث خط لوله گاز بین میدان گازی پارس جنوبی و بندر کراچی را امضا کردند و متعاقباً ایران پیشنهاد نمود که این خط لوله که طول آن ۲۷۰۰ کیلومتر برآورد شده است، تا هند ادامه یابد.

در سال ۱۹۹۹، ایران و هند برای همکاری دوجانبه جهت احداث خط لوله صلح موافقتنامه اولیه‌ای امضا نمودند که براساس آن گاز ایران پس از کراچی به شهرهای مولتان و دهلی نو صادر خواهد شد.

بر این اساس پیش بینی شده است که در صورت توافق نهایی هر سه کشور، ۱۱۰۰ کیلومتر از این خط لوله در خاک ایران، ۱۰۰۰ کیلومتر در پاکستان و ۶۰۰ کیلومتر در هند احداث شود. ظرفیت نخستین این پروژه ۲۲ میلیارد متر مکعب در سال خواهد بود که انتظار می‌رود به ۵۵ میلیارد متر مکعب در سال افزایش یابد. با تکمیل این طرح و پیوستن هند به آن، روزانه ۱۵۰ میلیون متر مکعب گاز ایران به هند و پاکستان صادر خواهد شد که ۹۰ میلیون متر مکعب آن به هند و ۶۰ میلیون متر مکعب برای پاکستان در نظر گرفته شده است. هزینه اجرای این طرح حدود ۷/۵ میلیارد دلار برآورد شده است و به نظر می‌رسد عملیات اجرایی آن از سال آینده آغاز شود و تا سال ۲۰۱۴ به پایان برسد. در حال حاضر ۹۰۰ کیلومتر از ۱۱۰۰ کیلومتر خط لوله در داخل کشور اجرا شده که گاز آن در آینده از فازهای ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۱۸ پارس جنوبی

(عسلویه) تأمین خواهد شد. میدان گازی پارس جنوبی، بزرگترین میدان گازی مستقل جهان است که به صورت مشترک به کشورهای ایران و قطر تعلق دارد و حدود ۷/۳ درصد از کل ذخائر گازی جهان را تشکیل می‌دهد^۱

امتیازات طرح

در صورت پیوستن هند به طرح مذکور، این خط امتیازاتی سیاسی و اقتصادی برای هر سه کشور خواهد داشت که ذیلاً به پاره‌ای از آنها اشاره می‌شود:

۱. خط لوله صلح یک وابستگی متقابل سیاسی، امنیتی و اقتصادی بین ایران، پاکستان و هند ایجاد خواهد کرد که ایران در آن نقش محوری خواهد داشت.

۲. خط لوله صلح تهدیدات احتمالی علیه کشورمان را به لحاظ پیوند امنیتی در آینده کاهش داده و موجبات تحکیم مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران، پاکستان و هند را فراهم خواهد ساخت.

۳. خط لوله صلح درآمد مشخص بلند مدتی را برای کشورمان فراهم می‌آورد و امکان برنامه‌ریزی اقتصادی بهتری را میسر می‌سازد.

۴. این خط علاوه بر تأمین نیازهای رو به رشد پاکستان، در آمد مالی خوبی برای این کشور از محل ترانزیت گاز به هند در آینده فراهم خواهد ساخت.

۵. خط لوله صلح می‌تواند به عنوان تنظیم کننده رابطه تولید کنندگان بزرگ انرژی با بازار مصرف آن در آسیا، زمینه‌ساز همکاری در بخش‌های مختلف و از جمله در تولیدات صنعتی مشترک، اکتشاف و تولید، سرمایه گذاری مشترک و غیره باشد.

۱. سیامک ادیبی، بررسی‌های اقتصاد انرژی، ص ۳۳، تابستان ۱۳۸۶

طرح خط لوله صلح از ابتدا تا کنون همواره با چالش‌ها و مشکلاتی مواجه بوده که مانع از پیشرفت آن به نحو مطلوب گردیده است. برخی از چالش‌های پیش روی طرح به شرح زیر می‌باشند:

۱. مخالفان این طرح معتقدند که هدف پاکستان از شرکت در این پروژه، تأمین انرژی مورد نیاز خود و اعمال فشار به ایران و هند در شرایط خاص و در زمان تیرگی روابط با این کشورها می‌باشد.

۲. در صورت پیوستن هند به این طرح، این کشور قادر می‌شود نقش تأمین کننده امنیت در اقیانوس هند را به نمایندگی از سوی آمریکا ایفا نماید.

۳. پاکستان به عنوان کشور بی ثبات منطقه، توان برنامه‌ریزی بلند مدت برای آینده خود را ندارد و در صورت قدرت گرفتن نیروهای تندرو در این کشور، امنیت خط لوله‌ای که به هند می‌رود به خطر خواهد افتاد.

۴. وابسته نمودن بحث فروش گاز به هند و پاکستان به مناقشات موجود بین این دو کشور و اوضاع امنیتی منطقه به مصلحت ایران نبوده و کل طرح را با خطری جدی رو به رو خواهد کرد.

۵. خط لوله به همان نسبت که پاکستان و هند را به ایران وابسته می‌سازد، صادرات گاز کشورمان را به آنها وابسته می‌نماید. بنابراین باید گزینه‌هایی انتخاب نمود که برای ایران وابستگی کمتری داشته باشد.

۶. اقدامات احتمالی تخریبی گروه‌های تند رو در پاکستان، ممکن است موجب بروز مناقشه بین ایران و پاکستان شود و آینده طرح را به خطر اندازد.

دلایل مخالفت‌های آمریکا

یکی دیگر از چالش‌ها و مشکلات این طرح، مخالفت‌های آمریکا در مقاطع مختلف بوده که ذیلاً مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۱. از نظر آمریکا این طرح باعث محوریت یافتن نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه و افزایش در آمد اقتصادی این کشور می‌گردد که این امر بر خلاف سیاست آمریکا می‌باشد.

۲. خط لوله صلح باعث توسعه مناسبات سیاسی، امنیتی و اقتصادی ایران با هند و پاکستان می‌شود و تراز تجاری ایران با این دو کشور را به نفع ایران تغییر خواهد داد.

۳. این طرح باعث تقویت نفوذ و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس می‌شود.

۴. با توجه به اینکه کشورهای عربی از همسایگی زمینی با پاکستان محروم هستند، مزیت خاص رقابتی ایران در صحنه بیشتر خواهد شد.

دلایل نگرانی دولت هند

دولت هند نیز به دلیل مشکلات سیاسی موجود در روابط با پاکستان، مسأله قیمت و تعرفه ترانزیت گاز و مخالفت‌های آمریکا، همواره نگرانی‌هایی نسبت به آینده این طرح داشته است. گرچه هنوز امکان پیوستن این کشور به طرح مذکور وجود دارد و بر اساس بیانیه همکاری‌های بین‌الدولی تهران که بین رؤسای جمهور ایران و پاکستان به امضا رسید، امکان عبور گاز ایران از هند وجود دارد.

همچنین بحث حساسیت‌های روابط سیاسی هند و پاکستان و اختلافات موجود بر سر مسأله کشمیر و افغانستان و حوادثی نظیر عملیات تروریستی بمبئی در سال گذشته از دیگر دلایل نگرانی هند بوده که در طی سال‌های گذشته مانع پیشرفت این پروژه گردیده است. در واقع دولت هند نگران امنیت خط لوله‌ای است که از مرز زمینی پاکستان عبور کند و توسعه اقتصادی این کشور را در گرو نوع روابط با پاکستان قرار دهد. این کشور بارها اعلام کرده است که به لحاظ مسائل امنیتی

نمی‌تواند بر روی تداوم گاز دریافتی از طریق پاکستان به عنوان یک منبع قابل اطمینان تأمین انرژی حساب کند. سیاست گرایش به سوی هند آمریکا که در دوره ریاست جمهوری بوش با امضای موافقتنامه اتمی هند و آمریکا در سپتامبر ۲۰۰۸ به اوج خود رسید از دیگر عواملی بود که باعث عدم پیوستن هند به این پروژه شد. دولت هند همواره تحت فشارهای آمریکا، مایل نبوده به خاطر این پروژه خللی در روابط خود با این کشور ایجاد شود. نخست وزیر این کشور در سخنرانی خود در اواخر ماه ژانویه سال جاری اعلام کرد: رابطه اقتصادی با آمریکا برای ما اهمیت زیادی دارد. قرار گرفتن در برابر آمریکا در جامعه جهانی به معنای انزوای اقتصادی و سیاسی است که می‌تواند تبعات بسیار مخربی را برای اقتصاد کشور به همراه داشته باشد. ما هرگز به دنبال انزوا نیستیم و خواستار همراهی با جامعه جهانی هستیم.

همچنین موافقتنامه هسته‌ای آمریکا و هند از ماه ژوئیه ۲۰۰۵ به جریان افتاد و در سپتامبر ۲۰۰۸ (مهر ۱۳۸۷) نهایی گردید. لذا اهمیت مناسبات هند با آمریکا به خصوص در بحث انرژی حائز اهمیت فراوان است و نباید در معادلات مربوط به خط لوله صلح و واکنش‌های هند نسبت به این مسأله نادیده گرفته شود. ضمن آنکه دولت هند جایگزین‌های دیگری را برای تأمین انرژی خود در اختیار دارد و آن پیوستن به طرح خط لوله انتقال گاز ترکمنستان به افغانستان، پاکستان و هند می‌باشد. قرارداد اولیه این خط لوله سال گذشته به امضای وزرای نفت چهار کشور یاد شده رسید.

مشکل قیمت گاز صادراتی

مشکل تعیین قیمت گاز صادراتی یکی دیگر از موانع پیشرفت طرح یاد شده بود که منجر به طولانی شدن مذاکرات طی سال‌های گذشته گردید. در مذاکرات

اخیر سرانجام توافق شد تحویل گاز بر اساس استانداردهای امنیتی و زیست محیطی صورت پذیرد و قیمت فروش آن بر طبق قیمت نفت خام وارداتی ژاپن به اضافه یک عدد ثابت که از معکوس بهای نرخ گاز طبیعی (LNG) وارداتی ژاپن به دست آید، تعیین گردد. دلیل این امر آن است که ژاپن بزرگترین خریدار گاز مایع می‌باشد و به جهت حجم بسیار بالای واردات LNG از سوی این کشور، قیمت فروش گاز ایران به پاکستان بر این مبنای تعریف شده است. این قیمت برای یک سال قبل از شروع تحویل گاز خواهد بود و پس از آن هر ۳ سال یک بار قابل بازنگری خواهد بود. گرچه برخی از کارشناسان انرژی نسبت به توافق صورت گرفته در خصوص نحوه تعیین قیمت گاز صادراتی انتقاد داشته و معتقدند که این قرار داد بایستی توسط مجلس شورای اسلامی مورد بررسی و اظهار نظر قرار گیرد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱. از مجموعه مباحث مطرح شده می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که خط لوله صلح به عنوان یک پروژه مهم اقتصادی، با ایجاد وابستگی متقابل می‌تواند موجبات تحکیم مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران، هند و پاکستان را فراهم آورد که این امر در جای خود از اهمیت بسزایی برخوردار است.

۲. با توجه با ارتباط بحث انرژی و امنیت ملی کشورها، امضای موافقتنامه خط لوله صلح زمینه را برای درک امنیت متقابل منطقه‌ای و تقویت جایگاه ایران در تأمین انرژی جنوب آسیا فراهم می‌آورد و قدرت مانور کشورمان را به عنوان یک کشور دارای ذخائر گاز در جهان افزایش می‌دهد.

۳. با عنایت به اهمیتی که این خط لوله برای هند و پاکستان دارد و محدودیت منابع انرژی و همچنین افزایش

نحوی تعیین گردد که متضمن منافع جمهوری اسلامی ایران در بلند مدت باشد.

محسن موحدین

مرکز مطالعات اقتصاد بین‌الملل و انرژی

روز افزون قیمت نفت در جهان، بایستی امتیازات لازم سیاسی و اقتصادی در قبال تأمین گاز مورد نیاز این کشورها گرفته شود.

۴. از آنجا که طبق قرارداد امضا شده اخیر، قیمت گاز صادراتی هر سه سال یک بار مورد تجدید نظر قرار می‌گیرد، باید قیمت گاز صادراتی در مقاطع گوناگون به

منابع و مأخذ

۱. علمداری، سهراب، ۱۳۸۵، "خط لوله صلح کاتالیزور امنیت یا اقتصاد" فصلنامه اطلاعات راهبردی

۲. غفرانی، پیروز، ۱۳۸۶، "آیا احداث خط لوله صلح عقلائی‌ترین گزینه است"

۳. شبکه اطلاع‌رسانی نفت و انرژی (شانا) www.Shana.ir خرداد ۱۳۸۸

۴. غریب‌آبادی، کاظم، ۱۳۸۶، "انرژی هسته‌ای، نیاز امروز، ضرورت فردا" فصلنامه بررسی‌های اقتصاد انرژی

5. TED/iranpipeline.htm www.american.edu/

6. www.tehrantimes.com